

УДК 398.015.31:159.923.5

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРИ САМООРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ

А.М.Киливник

Анотація. У статті представлено досвід формування поняття культури самоорганізації в студентів першого курсу педагогічного вищого навчального закладу.

Ключові слова: вчитель початкових класів, культура самоорганізації, студент.

Аннотация. В статье представлен опыт формирования понятия культуры самоорганизации у студентов первого курса педагогического высшего учебного заведения.

Ключевые слова: учитель начальных классов, культура самоорганизации, студент.

Annotation. Experience of forming of concept of culture of самоорганизации for the students of the first course of pedagogical higher educational establishment is presented in the article.

Keywords: teacher of initial classes, culture of самоорганизации, student.

Постановка проблеми. В умовах модернізації освіти створюється нове високоякісне середовище навчання, яке стимулює процес особистісного розвитку учасників. Також, очевидно, що система навчання постійно знаходиться під впливом соціуму, тому й потрібно швидке реагування на ці зміни. Сучасне середовище стимулює студентів до більш ефективної самостійної діяльності (самоосвіти, самовиховання та саморозвитку). Ці тенденції зумовили зростання вимог до компетентності особистості з питань самоорганізації. Освітні установи намагаються сформуванати таке середовище навчання, де суб'єкти освітнього процесу мають можливість освоїти і проявити всі аспекти культури самоорганізації.

Формування поняття культури самоорганізації особистості відбувається під час вивчення цілого ряду дисциплін. Засвоєнні поняття й навички самоорганізації майбутні вчителі мають можливість використовувати та апробувати під час проходження навчальних практик. Багато вмінь і навичок формується в майбутніх фахівців під час науково-дослідницької роботи з написання курсових і дипломних робіт.

На жаль, під час навчання у ВНЗ студенти не вивчають спеціальних дисциплін щодо проблем самостійної організації провідної діяльності. Ці знання вони отримують частково фрагментарно під час виконання самостійної роботи шляхом „спроб і помилок”, що не є ефективним.

Формування культури самоорганізації студента, на нашу думку, ґрунтується на професійній освіті, головне завдання якої полягає в підготовці вчителів до життя і діяльності в сучасних умовах, навчання школярів основним навичкам і вмінням самоорганізації.

Аналіз наявних досліджень проблеми. Особливості самоорганізації учнів і студентів розкриті в окремих психологічних і педагогічних дослідженнях, які й стали підґрунтям для розроблення нашої методики [1-11]. Виходячи з перерахованих завдань, що стоять перед вищою освітою, з'явилась нова проблема у вищій школі – навчити студентів вчитися самостійно, ефективно управляти своїм часом, набувати знання з різних джерел інформації самостійним шляхом, оволодіти якомога більшою різноманітністю видів і прийомів організації самостійної роботи.

Проте поки в реальній практиці навчання не спостерігається бажаного ступеня самостійності студентів. Більше того, в багатьох студентів-першокурсників спостерігається відсутність необхідних навичок успішної самоорганізації під час виконання самостійної роботи.

Мета статті – представити досвід формування поняття культури самоорганізації в студентів першого курсу вищого педагогічного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У багатьох ВНЗ Європи, як стверджує Л.Хоружа, в першому семестрі запроваджено практично орієнтовану дисципліну, яку, наприклад, швейцарці називають „Успішне навчання”. В її основу покладена ідея визначення навчального потенціалу особистості крізь призму самопізнання, самовизначення, самоорганізації. Студент має не лише оволодіти навчальним матеріалом, а й вчитися оцінювати шанси та ризики, зважувати альтернативи та приймати рішення, і в цьому неоціненну роль відіграє самоорганізація [11, с.66].

Подібні підходи ми прагнули реалізувати, коли формували культуру самоорганізації в майбутніх учителів початкових класів, орієнтуючись на їхні навчальні вміння та організаційні навички. Викладачі експериментальних груп спостерігали за логікою мислення студентів першого курсу скеровували студентів до занурення в суть проблеми, до пошуку шляхів її розв'язання; зосереджували увагу на самостійності міркувань й доказовості, точності суджень. Для забезпечення суб'єктної позиції студентів викладач спільно зі студентами визначає когнітивні стратегії виконання різних видів діяльності, що дає їм змогу виробляти індивідуальний стиль мислення, власну позицію.

Демонструємо першокурсникам, що формування культури самоорганізації людини можна відобразити такою формулою: з'являючись на світ, людина через подальшу вмотивовану життєдіяльність, яка є продуктом її організації щодо зовнішніх умов, стає соціально-психологічним суб'єктом існування – особистістю. На певному проміжку життя вона досягає оптимального рівня усвідомлення самої себе як сукупності „Я”- понять і за допомогою самоаналізу вдається до самопізнання: з'ясовує, хто вона є, до чого прагне, на що здатна. Маючи перед собою самопрогнозовану модель власного „Я”, людина звертається до самоконтролю якісного рівня цієї твірної тріади засобами самоконтролю (рефлексії). Відносячи до кожного з трьох її елементів процеси самовиховання, самонавчання та саморозвитку, особистість здійснює самокоригування свого руху до життєвої мети: ближньої (самовизначення) і віддаленої (самореалізації). Остаточо обираючи одну з багатьох сфер людської життєдіяльності, вже сформована особистість спочатку звертається до самооцінювання відповідних здібностей, можливостей і рівня морально-психологічної готовності, а потім – до самонавчання, мета якого – якнайповніше самовиявлення (виявлення в діяльності професійно-ділових та інших життєво актуальних особистісних якостей) [1].

Отже, соціально-психологічна організація комплексу самостійних дій індивіда, спрямованих на опанування домінантної щодо зовнішніх умов життя та його мети, є самоорганізацією цієї особистості. Власний практичний досвід роботи в педагогічному ВНЗ допомагає нам дійти висновку, що центральною ланкою розвитку культури самоорганізації майбутніх учителів початкових класів має бути педагогічний алгоритм, який зобов'язує викладачів відкрити, захопити й спрямувати кожного студента на шлях самотворення.

Відкрити студента – означає цікаво, змістовно й доказово, спираючись на його знання та життєвий досвід, розкрити йому його самого: хто він є, до чого прагне, що може, як він чинить, аби задовольнити власні життєві потреби. Слід переконати студента, що він, як самоспрямована, самопрограмована, самодіяльна та самоорганізуюча розумна істота, суб'єкт свого становлення, здатен задовольнити власні потреби лише тоді, коли розвине в собі власні сутнісні сили, здібності та вміння в процесі навчання й самонавчання.

Захопити студента процесом самоорганізації можна лише тоді, коли він на власному досвіді

переконається в можливості самостійно вдосконалювати свої здібності та вміння на основі опанування науково обґрунтованих методів учіння, саморозвитку пам'яті, мислення, волі, мовлення тощо. Могутнім чинником захоплення майбутніх учителів самоорганізацією є залучення їх до конкретної предметно-рольової та особистісно значущої діяльності в студентському середовищі. Основне завдання – надати кожному студенту реальну можливість виявити й утвердити власне "Я" в альтруїстичному плані.

Спрямувати першокурсника на шлях формування себе як розумної, гуманної, енергійної, добропорядної, творчої особистості – означає дати достовірні знання про мету й сенс людського життя, про неминучі труднощі, суперечності, допомогти творчо опанувати головні компоненти самоорганізації – самоконтроль, самопізнання, самоаналіз, самовиховання та антиципацію.

Розвиток культури самоорганізації допомагає майбутнім учителям опанувати компетентністю щодо самих себе: системою знань про власні потенційні можливості та способи їх реалізації. Досягненню цього сприяють спеціально розроблені програми. Зокрема, першокурсникам пропонується для позаурочного вивчення такий перелік питань:

- 1) можливості, закономірності й методи всебічного розвитку особистості, що впливають із досягнень сучасних наукових знань (генетики, психології, педагогіки, ергономіки, кібернетики тощо);
- 2) основи самопізнання, свідомості та самосвідомості, цілепокладання, формування волі, виховання інтелекту, творчих, організаторських здібностей і вмінь;
- 3) учіння й праця як головні чинники розвитку сутнісних сил людини;
- 4) сутність, зміст і методи самоорганізації особистості: самовиховання, самонавчання, саморозвиток;
- 5) саморозвиток мислення, мовлення, умінь переконувати словом і власним прикладом;
- 6) перспективне й оперативне планування діяльності, спрямованої на самоорганізацію особистості тощо.

Робота з першокурсниками проводиться в пропедевтичному плані. У формі ділових ігор з'ясовуємо, в чому основна сила людини; як керувати собою; що таке самоорганізація та як її здійснювати; як пізнати себе; як стати лідером; як досягти успіху в тому, що ти робиш; як слід займатися самовихованням тощо. Такі заняття мають на меті посилити міжпредметні зв'язки на основі використання студентами засвоєних знань про самоорганізацію, відповідних умінь на будь-яких заняттях з різних навчальних дисциплін. Позаурочне навчання студентів проводить куратор, викладачі психологічних дисциплін, компетентні студенти старших курсів. Для таких занять в експериментальних групах було відведено 10 год. Поза аудиторної роботи.

Працюючи з першокурсниками, викладачі враховували, що саме в цей період навчання майбутні вчителі витримують досить великі фізичні, розумові, етичні, вольові навантаження. Далеко не всі вони уміють розраховувати власні сили, раціонально організувати свою роботу.

Під час навчання у ВНЗ майбутній учитель початкових класів освоює такі види діяльності: навчальну, пізнавальну, професійно-трудова, фізкультурно-оздоровчу, художню, науково-дослідну, громадсько-політичну, спілкування, організаційну, побутову та ін. Студенти, які володіють основами культури самоорганізації, чітко усвідомлюють, що вчитися – це значить діяти різними способами для здобування знань, вироблення вмінь і навичок, оперування ними при розв'язанні пізнавальних і практичних завдань. Тому важливо звернути увагу на особливості професійної діяльності вчителя початкових класів, до якого ставляться такі вимоги:

1. Знати загальну теорію науки й застосовувати її під час аналізу конкретних прикладів.
2. Потрібно розуміти специфічну термінологію, знати мову символіки, умовних позначень тощо.
3. Треба володіти понятійним апаратом різних галузей науки (математики, біології, географії, історії, фізики, мистецтвознавства та ін.), підкоряти свою діяльність законам педагогіки та психології.
4. Уміти оцінювати факти і явища, здійснювати їх класифікацію, доступно, але науково пояснювати учням.
5. Уміти бачити, пояснювати й розв'язувати різні проблеми на основі здобутих знань.

Для цього майбутній учитель початкових класів повинен цілеспрямовано, свідомо вчитися, опанувати всіма формами самоосвіти, щоб продовжувати працювати над собою і після закінчення ВНЗ, чому якісно сприяє культура його самоорганізації.

Важливим є формування таких умінь:

- усвідомлювати й внутрішньо приймати цілі та завдання самостійної роботи;
- визначати, систематизувати й встановлювати послідовність виконання завдання;
- визначати й планувати послідовність дій (методів і засобів), необхідних для виконання завдання;
- організувати свою роботу, мобілізувати наявні ресурси для розв'язання поставленого завдання;

- самостійно контролювати свої дії, узгоджувати їх із метою; якщо є потреба, то коригувати, уточнювати й регулювати;
- оцінювати результати своєї самостійної роботи та визначати їх подальші перспективи;
- налагодити зв'язок із викладачем для презентації досягнутих результатів і отримання консультації.

Аналіз процесу формування культури самоорганізації під час навчання у ВНЗ показав, що найбільш ефективною формою ліквідації дефіциту знань і практики в даному напрямі буде авторський тематичний гурток „Ефективна самоорганізація”. Саме така форма навчання як гурток дозволила всім бажаючим майбутнім учителям початкових класів пройти даний курс у зручний для себе час і без порушень загального навчального процесу.

Основним завданням тематичного гуртка є всебічний розвиток особистості, її нахилів, здібностей, талантів, забезпечення професійного зростання, поглиблене ознайомлення з культурою самоорганізації, самоосвіта та науково-дослідницька діяльність майбутніх учителів.

Першокурсникам було запропоновано вести щоденник особистісної самоорганізації, який складається з кількох розділів.

У *1 розділі* студенти занотують девіз, правила свого життя, моральний ідеал, мету, самообов'язки в навчанні та праці.

У *2 розділі* щоденника занотуються всі корисні справи, які виконав, щоб опанувати раціональну самоорганізацію та принести користь людям.

3 розділ присвячений науковій організації навчальної праці. Тут фіксуються різні пам'ятки, поради, правила самоорганізації – як рекомендовані, так і самостійно розроблені студентом.

4 розділ допомагає майбутньому вчителю спрямувати свою діяльність, вчинки відповідно до плану саморозвитку та програми самовиховання. Сюди ж записуються приклади з життя видатних людей, про яких студенти дізнаються з книг, кінофільмів, розповідей або інших джерел. У цьому розділі вміщується сторінка крилатих висловів, віршів, уривків із прозових творів про місце й значення самовиховання в житті людини.

5 розділ призначений для запису своїх роздумів і сумнівів, монологів і висновків щодо власної самоорганізації.

6 розділ – інформаційно-довідковий. У ньому студент веде облік своєї успішності, переліку власних помилок, занотує графіки консультацій, заліків, розклад занять, секцій, гуртків, факультативів, список цікавих книг, публікацій у газетах і журналах тощо.

З метою вироблення навичок самоаналізу майбутнім учителям початкових класів пропонуються такі теми для творчих роздумів: "Моя самоорганізація", "Яку перемогу я одержав над самим собою", "Яким я був учора, яким я буду завтра", "Хто і який мій найголовніший учитель і вихователь" тощо.

Наш досвід опанування студентами основ самоорганізації особистості переконує, що для оптимізації цього процесу доцільно навчати їх не стільки вербально, скільки практично, залучаючи до роботи в межах ВНЗ.

Створення у ВНЗ сприятливих психологічних умов довіри, творчих взаємин сприяє залученню студентів до занять щодо:

- опанування техніки позитивного самовпливу;
- розвитку алгоритмічного мислення, що сприяє з найменшою витратою сил, засобів, психічної та фізичної енергії, часу розв'язувати проблеми та завдання, які у них виникають;
- удосконалення академічних, організаторських, творчих, експресивних здібностей і вмінь;
- розвитку вміння розумно й тактовно розв'язувати неминучі в житті конфліктні ситуації та принципові суперечності;
- опанування основами педагогічного спілкування, що дає змогу передавати свої знання щодо самоорганізації іншим;
- виявлення негативних якостей і властивостей власного характеру та пошуку діяльних шляхів їх подолання тощо.

Досягнуті нами перші позитивні результати в навчанні першокурсників основам самоорганізації схиляють до думки про необхідність введення до навчального плану спеціального міжпредметного інтегрованого курсу з умовною назвою „Основи самоорганізації особистості” або „Основи самоменеджменту”. Розширення знань майбутніх учителів початкових класів у галузі самоорганізації зобов'язує їх стати учителем і вихователем самого себе, забезпечуючи таким чином надійну основу власної подальшої життєдіяльності. Такі знання також значно поглиблюють науково-методичну підготовку майбутнього педагога в галузі пізнання людської природи та закономірностей становлення особистості на всіх її вікових етапах, починаючи з молодшого шкільного віку, що вкрай важливо саме

для вчителя початкових класів.

Діяльність викладача, який навчає молодих людей самоорганізації, потребує від нього бути знавцем людської природи й творцем Особистості, здатної дійти життєвого успіху.

Завдяки проведеним заняттям гуртка студентами першого курсу були засвоєні такі основні поняття як самоактуалізація, саморегуляція, саморефлексія, самовиховання, самоконтроль, самонавчання, самоорганізація, самооцінювання, самореалізація, саморегуляція, саморозвиток, самоосвіта тощо. Ці та інші терміни зустрічаються в філософії, соціології, психології, педагогіці та інших гуманітарних науках. Так поступово накопичувався арсенал термінів з префіксом *само*. І коли їх кількість переважила за 80, назріла необхідність у створенні спеціалізованого словника.

Цей спеціалізований словник значною мірою полегшив використання єдиної психолого-педагогічної термінології. У такий спосіб було здійснено спробу, зберігаючи принцип стислості й узагальненості характеристик термінів, зробити ці характеристики більш точними й повними. На кожен термін виділено в словнику одну сторінку. Спостереження показали, що цей спеціалізований словник значно поліпшує та розширює можливість самостійного вивчення себе й своїх можливостей, що загалом сприяє формуванню навичок самоорганізації та культури самоорганізації студента.

Література

1. Аверін М. Метод самоорганізації особистості та його соціально-педагогічні перспективи / Аверін М. // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник/Ред. кол. Н.Софій (голова), І.Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор)та ін. – К.: Контекст, 2000. – С.6-17.
2. Амирова С. С. Самоорганизация обучающего и обучаемого в учебно- воспитательном процессе непрерывного профессионального образования: Дис. ... докт. пед. наук [Текст] / С.С. Амирова. – Казань, 1995. – 347 с.
3. Граф В. Основы самоорганизации учебной деятельности и самостоятельной работы студентов [Текст] / В.Граф, И.И. Ильясов, В.Я. Ляудис. – М.: МГУ, 1981. – 136 с.
4. Гупаловська В.А. Самореалізація як проблема розвитку особистості в сучасній зарубіжній психології / В. А. Гупаловська // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки ДДПУ ім. Івана Франка. – 2002. – Вип.10. – С.100-110.
5. Данияров С. Б. Самоорганизация и навыки умственного труда студентов: Пособие для преподавателей и студентов вузов [Текст] / Данияров С.Б., Дегтярев Б.Н. – Ф.: Мектеп, 1985. – 76 с.
6. Донцов В. Н. Учебная самоорганизация студентов как фактор успеваемости: Дис. ...канд. пед. наук [Текст] / В.Н.Донцов. –Л., 1977. – 256 с.
7. Ефремов А. Ю. Нравственная самоорганизация личности в педагогическом обществе: Учебное пособие [Текст] / А.Ю. Ефремов. – Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 1999.– 158 с.
8. Заенутдинова Н. А. Формирование готовности к самоорганизации у студентов педагогического колледжа в образовательном процессе: Дис. ...канд. пед. наук [Текст] / Н.А. Заенутдинова. – Магнитогорск, 2000. – 159 с.
9. Камалетдинова Е. В. Самоорганизация учебной деятельности как фактор становления субъектности старшеклассников в профильном обучении: Дис. ...канд. пед. наук [Текст] / Е.В. Камалетдинова. – М., 2008.–210 с.
10. Копейна Н. С. Самоорганизация в системе психодиагностики. Типы самоорганизации [Текст] / Н.С. Копейна // Вопросы практической психодиагностики и психологического консультирования в вузе. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984.– С.144-150.
11. Хоружа Л. Л. Розвиток самоорганізації студентів у навчальній діяльності: проблеми та перспективи / Л.Л.Хоружа //Професійна підготовка вчителів в умовах кредитно-модульної системи : Мат-ли наук.-метод. конф. – К.: КМПУ ім.Б.Д.Грінченка, 2007. – С.66-68.